เถรธรรมกถา

พระสาสนโสภณ

เจ้าอาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร

เทศนาเมื่อศกที่แล้วมา

ศิษยานุศิษย์สำนักวัดเขาบางทราย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

การบำเพ็ญกุศลประจำปี

๖ ตุลาคม ๒๕๐๖

เถรธรรมกถา

พระสาสนโสภณ

เจ้าอาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร

เทศนาเมื่อศกที่แล้วมา

ศิษยานุศิษย์สำนักวัดเขาบางทราย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

การบำเพ็ญกุศลประจำปี

๖ ตุลาคม ๒๕๐๖

เถรธรรมกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ปญฺจหิ ภิกฺขเว ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต เถโร ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารีนํ ปิโย จ โหติ มนาโป จ ครุ จ ภาวนิโย จาติ ฯ

บัดนี้ จักวิสัชชนาพระธรรมเทศนา เถรธรรมกถา อนุรูปแก่กุศลจริยาทักษิณานุประทานกิจ ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์สำนักวัดเขาบางทราย กับทั้งท่านผู้มีความเคารพนับถือในเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวรเถระ ท่านเจ้าคุณพระเขมทัสสี ชลธิสมานคุณ เมฆิยเถระ ท่านเจ้าคุณพระชลโธปมคุณ ปุณฺณกเถระ และท่านพระวินัยธรรม โสภิตเถระ ได้มีสมานฉันท์ ร่วมใจกันบำเพ็ญเป็นกุศลกิจประจำปี เพื่อน้อมจิต

อุทิศส่วนกัลปนาผล คือผลที่สำเร็จแต่การบุญการกุศลนี้ถวาย ตามวิสัยของสาธุชนพุทธบริษัท ผู้มีความกตัญญูกตเวทีเป็นเบื้องหน้า เพราะมารำลึกถึงคุณูปการของท่านที่มีแก่วัดและแก่ศิษยานุศิษย์ทั่วไป วัดเขาบางทรายได้อาศัยท่านปกปักรักษาทำนุบำรุงในขณะที่ท่านยังมีชีวิต แม้ท่านจะถึงมรณภาพไปแล้วก็ตาม แต่บารมีคุณงามความดีก็ยังไม่สุดสิ้น ดังที่เห็นประจักษ์อยู่ จึงเป็นผู้สมควรแก่ความเคารพนับถือ และบำเพ็ญปัจโจปการกิจตอบสนองอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ก็เพราะท่านบุรพเถราจารย์ทั้ง ๔ ได้เป็นผู้ที่อบรมสร้างสมคุณธรรมนั้น ๆ ด้วยกายวาจาใจ เป็นเนตติแบบอย่างให้ดำเนินตาม โดยเฉพาะท่านเป็นผู้ประกอบด้วยเถรธรรม นำมาซึ่งความเป็นที่รักเคารพนับถือสนิทใจไม่คืนคลาย สมตามกระแสพระพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นว่า ปญฺจหิ ภิกฺขเว ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต เป็นต้น แปลความว่า ภิกษุผู้เป็นเถระ ประกอบด้วย

ธรรมทั้ง ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่องนับถือ ของสพรหมจารี คือผู้ประพฤติธรรมร่วมกันทั้งหลาย ได้แก่เป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นผู้มีหิริ ๑ เป็นผู้มีโอตตัปปะ ๑ เป็นผู้ปรารภความเพียร ๑ เป็นผู้มีปัญญา ๑ ดังนี้.

ต่อไปนี้ จะได้อธิบายขยายความพระพุทธภาษิตนี้ พอที่จะเป็นข้อชักนำในการปฏิบัติโดยทั่ว ๆ ไป สืบไป.

อันภิกษุที่ชื่อว่าเป็นเถระนั้น ตามพระวินัย หมายถึงภิกษุผู้มีอายุพรรษาตั้งแต่อายุ ๑๐ ขึ้นไป นับแต่อุปสมบท ส่วนตามธรรมนั้น เถระ แปลว่า ผู้มั่นคง หมายถึงผู้ประกอบด้วยธรรม อันเป็นส่วนที่ดีที่ชอบ บุคคลใดจะเป็นคฤหัสถ์เป็นบรรพชิต เป็นผู้มีอายุน้อยหรือมาก เมื่อประกอบด้วยธรรมของเถระดังกล่าว ก็ชื่อว่าเป็นเถระ คือผู้มั่นคงได้ นี้เป็นเถระตามธรรม บุคคลจะเป็นผู้มั่นคง ที่ชื่อว่าเป็นเถระตามวินัย อัน

วัตถุทั้งหลาย และประกอบการบุญการกุศลในเขตพระพุทธศาสนา มีประการต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ก็ย่อมเริ่มมีศรัทธา คือความเชื่อในศาสนา โดยเฉพาะก็คือในพระพุทธเจ้า ความเชื่อในพระพุทธเจ้านั้นก็เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า เชื่อว่าพระ-พุทธเจ้าเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถที่จะทำให้เกิดความแคล้วคลาด หรืออยู่ยงคงกระพัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็นับถือพระพุทธเจ้าในทางเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ ดังกล่าวนั้น และก็ปฏิบัติในด้านที่จะขอให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทำให้แคล้วคลาดจากอันตราย ทำให้เกิดความคงกระพันชาตรีเป็นต้น หรือบางคนมีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นที่สามารถจะบันดาลลาภผลให้ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำผู้การอธิษฐานต่อพระพุทธรูป ขอลาภขอผล และขอสิ่งต่าง ๆ ตามที่ปรารถนาต้องการ โดยที่สุด แม้เป็นผู้ชาย ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก็นับถือพระพุทธเจ้า ในทางเป็นเครื่องรางในทางป้องกัน

อันตราย นักการพนันอธิษฐานขอความร่ำรวยในการพนันต่อพระพุทธรูป หรือต่อพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นการนับถือพระพุทธเจ้า หรือเรียกว่าการนับถือพระพุทธศาสนาของบุคคล จึงเป็นไปในรูปต่าง ๆ กัน ดังเช่นที่กล่าวมา แต่ว่าการนับถือดังกล่าวมานี้ ก็ยังไม่ใช่เป็นจุดที่ตรงต่อศรัทธาในพระพุทธศาสนา ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น จะบังเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคลได้สดับธรรมมาโดยลำดับ และเมื่อเป็นผู้ได้เข้ามาบวชเรียน ศึกษาพระธรรมวินัย ได้รู้พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็หันมาเชื่อต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอันเรียกว่าพระธรรมวินัย พระธรรมวินัย เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็เป็นข้อสั่งสอนให้บุคคลเว้นจากบาป การกระทำที่ชั่วที่ผิดบ้าง ให้ประกอบกุศล คือกิจการที่ดีที่ชอบบ้าง ให้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์แจ่มใสบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะได้ปัญญา คือความรู้ในธรรม เมื่อได้ปัญญา คือความรู้ในธรรม

กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง และเมื่อประสงค์จะให้ใคร กระทำกิจอันใดอันหนึ่ง ก็จะมีการชักชวนให้เชื่ออย่างที่เรียกกันว่าโฆษณาชวนเชื่อ เพราะเมื่อฉวยเอาความเชื่อไปได้แล้ว ก็ย่อมชักนำให้บุคคลนั้นกระทำกิจนั้น ๆ ได้ตามความเชื่อนั้น เพราะฉะนั้น ศรัทธา คือความเชื่อทั่วไปนี้จึงเป็นข้อสำคัญ แต่ว่าศรัทธาในทางพระพุทธ-ศาสนานั้น ท่านหมายถึงว่าเป็นศรัทธาคือความเชื่อในพระพุทธเจ้า หรือเรียกว่าเชื่อความตรัสรู้ของพระ-พุทธเจ้าเป็นประการสำคัญ และก็สืบต่อไปถึงให้มีความเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน อันศรัทธาความเชื่อต่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น บุคคลผู้นับถือพระพุทธ-ศาสนาทั่วไป ก็ย่อมจะมีกันอยู่ แต่ว่ามีกันในรูปต่าง ๆ เป็นต้นว่า ตั้งแต่เกิดมา ก็ได้เห็นมารดาบิดาและผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งหลายเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา บูชาสักการะพระพุทธปฏิมา พระพุทธเจดีย์ และปูชนีย-

หมายเฉพาะภิกษุมีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไป ก็ดี บุคคลทั่วไป จะชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงก็ดี ก็จำต้องมีธรรมของเถระ คือธรรมที่กระทำให้เป็นผู้มั่นคงในพระพุทธ-ศาสนานี้ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้น.

อันศรัทธานั้น ย่อมเป็นธรรมที่บุคคลทั่วไปมีความรู้จัก และพูดกันอยู่เป็นต้นว่า เมื่อจะชักชวนให้กระทำการบุญการกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ย่อมจะกล่าวว่ามีศรัทธา นอกจากนี้ คำว่า ศรัทธา นั้น ยังใช้ในความหมายที่พูดกันอยู่ประการอื่นอีก เพราะฉะนั้น ก็ควรจะทำความเข้าใจในเรื่องศรัทธาพอสมควร ศรัทธาแปลว่า ความเชื่อ ก็แหละกล่าวโดยทั่วไปนั้น บุคคลจะกระทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ย่อมต้องมีความเชื่อเป็นเครื่องชักนำ คือเมื่อมีความเชื่อว่าทำอย่างนั้นดีจึงจะทำอย่างนั้น ย่อมเป็นไปอยู่อย่างนี้ เพราะฉะนั้นความเชื่อจึงเป็นเหตุสำคัญ อันจะหนุนให้เกิดการ

ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็หันมามีศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็แหละคำสั่งสอนของพระ-พุทธเจ้านั้นโดยตรงก็ชี้กรรม คือการงานที่บุคคลกระทำนี้เอง ว่าเป็นของของตน บุคคลทำดีก็จะได้ดี ทำชั่วก็จะได้ชั่ว แต่ว่าเรื่องกรรมนี้เป็นคำที่บุคคลพูดกันอยู่เป็นนิจเหมือนกัน แต่มักจะพูดไปในเมื่อได้ประสบเคราะห์ร้าย ก็มักจะพูดกันว่า เป็นกรรม เป็นกรรม ดังนี้ นอกจากนั้นก็ไม่คิดนึกถึงเรื่องกรรม เมื่อเป็นดังนี้จึงเป็นผู้ไม่รู้จักกรรมตามความเป็นจริง. อันกรรมคือการงานที่กระทำนั้น ย่อมเป็นของมีอยู่ประจำตนของทุก ๆ คน มีอยู่เสมอ เพราะท่านแสดงว่า ต้นของกรรมก็คือเจตนา คือความจงใจ เพราะบุคคลมีเจตนากรรมอันได้แก่การจงใจขึ้นแล้ว จึงกระทำออกไปทางกายบ้างการกระทำออกไปทางวาจาบ้าง กระทำออกไปทายใจคือคิดบ้างทุก ๆ คนตั้งแต่ตื่นนอนขึ้น จนถึงหลับไปใหม่ก็ย่อมมีเจตนาจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ จะพูดอย่างนั้น

อย่างนั้นไปอยู่เสมอ อันนี้แหละคือกรรม คือการงานที่กระทำ และกรรมคือการงานที่กระทำนั้น เมื่อบุคคลมีศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เช่นว่าได้ฟังธรรม ได้ศึกษาเล่าเรียนมา เมื่อรู้ว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าเป็นบาป ไม่ควรกระทำ ข้อนี้เป็นบุญคือความดี ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เมื่อเป็นดังนี้ ศรัทธา คือความเชื่อของบุคคล จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง เมื่อมีศรัทธาที่ถูกต้องดังนี้ แม้จะมีศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าในด้านเป็นศักดิ์สิทธิ์ หรือในด้านเป็นผู้ให้ลาภให้ผลอย่างไรก็ตามที ก็เป็นอันว่าไม่ใช่เป็นประการสำคัญ เพราะว่า เมื่อบุคคลมาเว้นจากบาปกระทำบุญ ได้แก่เว้นจากความชั่ว การทำความดีตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้อนี้ก็ย่อมจะเป็นเหตุให้บุคคลพ้นจากภัยพิบัติอันตราย อันเกิดจากกรรมที่ชั่วของตนเอง และเป็นเหตุให้ประสบผลที่ดีที่ชอบอันเกิดจากกรรมดีของตนเอง อันมีศรัทธาในพระพุทธ-

เจ้าเป็นเหตุชักนำ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย จึงสมควรตรวจศรัทธา คือความเชื่อของตนว่าเป็นอย่างไร เมื่อเห็นว่าศรัทธาของตนนั้นยังห่างไกลต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ควรที่จะปลูกศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีขึ้น จนถึงให้มีความหยั่งเชื่อลงไปตามความเป็นจริง ว่าบาปเป็นบาป บุญเป็นบุญ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะทำให้เกิดหิริและโอตตัปปะ อันจะกล่าวต่อไป.

หิริข้อที่ ๒ นั้น ได้แก่ความละอายใจต่อบาปหรือความชั่ว ความรังเกียจต่อบาปหรือความชั่ว เหมือนอย่างบุคคลผู้รักความสะอาด เกลียดต่อของที่ไม่สะอาด.

โอตตัปปะ ข้อที่ ๓ นั้น ได้แก่ความเกรงกลัวต่อบาป คือความชั่ว.

หิริและโอตตัปปะทั้งสองนี้ เป็นธรรมที่ควบคู่กัน บุคคลผู้มีหิริ คือความละอาย ความรังเกียจบาป ย่อม

ไม่ปรารถนาจะกระทำบาปหรือความชั่ว ไม่ปรารถนาจะแตะต้องบาปหรือความชั่ว เห็นบาปหรือความชั่วเหมือนอย่างของปฏิกูลไม่สะอาด บุคคลผู้มีโอตตัปปะมีความเกรงกลัวต่อบาป หรือความชั่วนั้น ย่อมไม่ปรารถนาจะเข้าใกล้บาปหรือความชั่ว เห็นบาปหรือความชั่วเหมือนอย่างเห็นอสรพิษ ก็แหละอันความละอาย ความรังเกียจ และความเกรงกลัวนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่ทุกคนมีอยู่ด้วยกัน และต่างก็มีการเกลียดคนชั่วกลัวคนชั่วอยู่ด้วยกัน เป็นต้นว่า เมื่อรู้ว่าใครเป็นโจรเป็นผู้ร้าย เป็นผู้ที่ประพฤติเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ย่อมจะมีความรังเกียจบุคคลนั้น มีความเกรงกลัวต่อบุคคลนั้น ไม่ปรารถนาจะเข้าใกล้ แต่ก็มักจะไปรังเกียจคนอื่น เกรงกลัวคนอื่น ความรังเกียจหรือความเกรงกลัวดังกล่าวมานี้ ยังไม่เป็นหิริ ยังไม่เป็นโอตตัปปะ หิริ โอตตัปปะ โดยตรงนั้นก็คือการหันเข้ามารังเกียจคนบาปคือคนชั่ว อันได้แก่ตนเอง เกรง

กลัวคนบาป หรือคนชั่ว อันได้แก่ตนเองเช่นเดียวกัน กล่าวคือตรวจดูตัวเราเองว่า เป็นคนไม่ดี เป็นคนผิด หรือเปล่า ทั้งนี้ก็ด้วยสอบดูความประพฤติของตนว่า เป็นอย่างไร ถ้าเห็นว่าตัวของเราเองเป็นคนบาป เป็นคนผิด เป็นคนไม่ดี ก็ให้มีความรังเกียจ การรังเกียจตนเองนี้ ก็ไม่ใช่หมายความว่าจะขับไล่ทำลายตัวเอง ไปข้างไหน แต่หมายความว่าให้ละบาป คือความชั่ว ความผิด อันมีอยู่ในตนนั้น ให้รังเกียจความชั่วความผิดของตนเองนั้น และจะไม่กระทำอีกต่อไป นอกจากนี้ ก็ให้มีความเกรงกลัวต่อบาป อันได้แก่ความผิดหรือความชั่วของตนเอง ละเว้นไม่กระทำต่อไปเช่นเดียวกัน เมื่อได้ใช้ความรังเกียจและความเกรงกลัวให้เป็นไปโดยถูกต้องดังกล่าวมานี้ จึงจะเป็นหิริ จึงจะเป็นโอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปหรือความชั่วนี้ ท่านสอนเฉพาะบาป หรือความชั่ว แต่ว่าไม่ได้สอนให้เกรงกลัวต่อความดี เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธ-

ภาษิตสั่งสอนไว้ว่า อย่าได้กลัวต่อบุญคือความดี ก็แหละอันบาปคือความชั่วและบุญความดีนี้ ย่อมเป็นของตรงกันข้าม บุคคลผู้พอใจในบาปคือความชั่วย่อมไม่อยากจะเข้าใกล้คนดี เรียกว่า เป็นผู้กลัวต่อคนดี และ ความดี ส่วนบุคคลผู้มีบุญ คือผู้กระทำความดี ก็ย่อมจะมีความเกรงกลัวต่อคนชั่ว เพราะ-ฉะนั้น บุคคลสองจำพวกจึงต่างกัน และบุคคลสองจำพวกนี้ก็ไม่ได้อยู่ที่ไหน คือตัวของตนเอง ตรวจดูตนเองก็จะเห็นได้ ในขณะที่จิตยังมัวเมาอยู่ด้วยความชั่วมีประการต่าง ๆ ย่อมไม่อยากที่จะเข้าวัด ไม่อยากที่จะพบพระ ไม่อยากที่จะพบปะกับคนดี แต่ว่าในขณะที่จิตใจของตนเองนั้นมีศรัทธาโดยถูกต้อง ดังที่กล่าวมาแล้ว และน้อมไปเพื่อจะกระทำความดี จึงอยากจะเข้าวัด อยากจะพบพระ อยากจะพบปะคนที่กระทำความดีทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เมื่อกลัวต่อบาปแล้วก็ต้องไม่กลัวต่อบุญคือความดี หมายความว่า ให้หัน

เข้าหาความดีอยู่เสมอ.

ก็การที่จะละบาปคือความชั่ว กระทำบุญคือความดี ดังกล่าวมานี้ได้ ก็ต้องอาศัยการปรารภความเพียร เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อได้ทรงแสดงศรัทธาเป็นข้อหนึ่ง แสดงหิริเป็นข้อสอง แสดงโอตตัปปะเป็นข้อสาม แล้วจึงทรงแสดงการปรารภความเพียรเป็นข้อที่สี่.

การปรารภความเพียรนั้น หมายความว่า เริ่มกระทำความเพียร ความเพียรนั้น แปลว่า ความเป็นผู้กล้า หมายความว่า ความเป็นผู้กล้าเพื่อที่จะละความผิด หรือความกล้าที่จะกระทำสิ่งที่ถูกต้อง หรือความดีความเพียรนี้ ทุก ๆ คนก็มีอยู่เหมือนกัน แต่อาจมีอ่อนหรือกล้าในทางที่ผิด เพราะเหตุชักจูงใจต่าง ๆ เช่นโดยปกติก็ไม่กล้าจะทำ สงบอยู่เฉย ๆ ครั้นโลภ โกรธ หลง ขึ้น ใจก็เกิดกล้าที่จะทำการฆ่าบ้าง การลักบ้าง เป็นต้น บางทีโลภ โกรธ หลง ก็ยังทำให้กล้า

ไม่พอ ต้องดื่มสุราย้อมใจเข้าไปอีก อันน้ำเมาคือสุราเมรัย เป็นฐานของความประมาทปราศจากสติ เมื่อมีความประมาทอยู่แล้ว ก็สามารถที่จะกระทำความชั่ว ความผิดได้โดยประการต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง ความหลงประกอบกับความโลภ หรือว่าความโลภกับความหลงประกอบกัน ก็ได้แก่การพนัน บุคคลหวังจะได้เพราะการพนัน จึงได้เล่นการพนัน และเมื่อเล่นไปจนเรียกว่าถูกผีการพนันสิง ก็ยิ่งหลงใหลไปใหญ่ สามารถที่จะเอาทรัพย์สมบัติทั้งหมด เอาเรือกสวนไร่นาทั้งหมด ไปเล่นการพนันจนสิ้นตัวได้ นี่ก็เป็นความหลงที่ประกอบด้วยความโลภ จึงได้ย้อมใจให้มีความกล้าจนประสบความพิบัติดังกล่าวมานั้น.

วิริยะ คือความเพียร ที่มีความโลภ โกรธ หลงเป็นเครื่องย้อมใจให้เกิดความกล้าดังกล่าวนี้ เป็นมิจฉาวิริยะ คือความเพียรที่ผิด ซึ่งทางพระพุทธศาสนาสั่งสอนให้เว้น ส่วนความเพียรที่ชอบที่ทางพระพุทธ-

ศาสนาสั่งสอนให้ประกอบกระทำอยู่เสมอไป คือความเพียรชนิดที่มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตัปปะเป็นเครื่องอุดหนุนใจให้กระทำ ความเพียรที่มีธรรมเป็นเครื่องอุดหนุนใจให้กระทำดังกล่าวมานี้ ย่อมทำให้เกิดความเพียร คือความกล้า เพื่อจะละอกุศลธรรม คือส่วนที่ชั่วที่ผิด เพื่อที่จะประกอบกุศล คือส่วนที่ดีที่ชอบให้บังเกิดขึ้น ความเพียรที่ชอบ อันมีศรัทธาอุดหนุนใจ มีหิริ มีโอตตัปปะอุดหนุนใจให้เกิดความกล้า ซึ่งเป็นตัวความเพียรดังกล่าวมานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสั่งสอนให้เริ่มกระทำเสียในปัจจุบัน ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง เมื่อได้เริ่มกระทำความดี ละความชั่วอยู่เสมอแล้ว ก็จะเป็นผู้ที่ทำความชั่วความเสียให้ลดน้อยไปเพิ่มพูนความดีให้มากขึ้นโดยลำดับ.

แต่ว่า ศรัทธา คือความเชื่อ ตลอดจนถึงความเพียรจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง เป็นความเพียรที่ถูกต้องได้ ก็ต้องอาศัยปัญญาเป็นประการสำคัญ เพราะฉะนั้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้ทรงแสดงปัญญาเป็นข้อที่ห้า.

ปัญญา นั้น ได้แก่ ความรู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุผล ปัญญาคือความรู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุผลนั้น ในเบื้องต้น ก็ได้แก่ความรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ นี้เป็นประการสำคัญในทางศาสนา หรือในทางคติธรรม ส่วนปัญญาในทางคติโลกนั้น ก็ได้แก่ความรู้ในศิลปวิทยาการอันเป็นเครื่องประกอบอาชีพ มีประการต่าง ๆ ปัญญาในทางศิลปวิทยาการนี้ บุคคลเมื่อศึกษาหาความรู้ สามารถที่จะประกอบอาชีพการงาน เพื่อจะแสวงหาทรัพย์ เพื่อที่จะตั้งตนได้ตามสมควรแล้ว ก็ควรมีปัญญาในทางคติธรรม คือรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ นี้เป็นประการสำคัญ เมื่อกล่าวโดยปริยายหนึ่ง ก็ได้แก่มีความฉลาดรู้ในทางเจริญ มีความฉลาดรู้ในทางเสื่อม มีความฉลาดรู้ในอุบาย คือทางที่จะ

นำตนให้พ้นจากความวิบัติบรรลุถึงความเจริญ ปัญญา คือความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นแสงสว่างที่จะส่องให้บุคคล เห็นว่า นี่เป็นบาปคือความชั่ว นี่เป็นกุศลคือความดี นี่เป็นประโยชน์ นี่เป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ นี่เป็นคุณ นี่เป็นโทษ เหตุเป็นอย่างนี้ ผลเป็นอย่างนี้ เป็นต้น เมื่อมีปัญญา คือแสงสว่างสำหรับตนดังนี้แล้ว ความเชื่อก็จะเป็นไปโดยถูกต้อง หิริ โอตตัปปะ ก็จะเกิดมีขึ้นตามความเชื่อ และความเพียรที่จะประกอบกระทำก็เป็นความเพียรที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นข้อสำคัญ.

ปัญญานั้นทุก ๆ คนก็ย่อมจะมีอยู่ เป็นปัญญาในทางคดีโลก คือความรู้ในศิลปวิทยาการต่าง ๆ บ้าง ปัญญาในทางคดีธรรม มีความรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์บ้าง แต่ว่าความรู้นั้น อาจจะไม่ใช่เป็นตัวปัญญา คือเป็นตัวความรู้จริง สักแต่ว่าเป็นสัญญา คือความจำมาเท่านั้น เป็นต้นว่า ครู

มาว่าศีล ๕ มีอะไรบ้าง ห้ามอะไรบ้าง แต่บุคคลส่วนมากก็ล่วงศีล โดยไม่จำเป็น และก็รู้มาว่า อบายมุข คือทางให้เกิดความเสื่อมเสียเป็นอย่างไรบ้าง แต่ว่าบุคคลเป็นอันมาก ก็ยังปฏิบัติในทางอบายมุขทั้งที่รู้อยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงได้ประสบความล่มจม เพราะการปฏิบัติในทางที่ผิดนั้น เป็นต้นว่า เป็นผู้ดื่มสุราเป็นอาจิณและอาละวาด หรือว่าเล่นการพนันเป็นอาจิณ ทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ทรัพย์สมบัติ ทั้งนี้ จะว่าไม่รู้ไม่ได้ ก็รู้ทั้งนั้นว่าผิดศีลผิดธรรม ตลอดจนถึงผิดกฎหมายบ้านเมือง แต่ว่าทำไมจึงทำทั้งรู้ ทั้งนี้ก็เพราะยังขาดธรรมที่จะประกอบกัน กล่าวคือ ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นธรรมที่ควรจะมีประกอบกันอยู่ ได้แก่ ศรัทธา คือความเชื่อ หิริ คือความละอายใจต่อบาป โอตตัปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาป ปรารภความเพียรที่ถูกต้อง และปัญญา ความรู้ทั้ง ๕ ประการนี้ ควรจะต้องมีอยู่ด้วยกัน จะขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง

ไม่ได้ เป็นต้นว่า ถือว่ามีปัญญาแล้วไม่ต้องเชื่ออะไร ดังนี้ก็ไม่ได้ หรือถือว่าเชื่อแล้วก็แล้วกัน ไม่ต้องคิดค้นหาเหตุผลตามความเป็นจริง ดังนี้ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ควรจะมีธรรมเหล่านี้อยู่ด้วยกัน และก็ต้องอาศัยอบรมธรรมเหล่านี้ให้มีอยู่ประจำใจ จนเป็นกำลังสำหรับใจที่จะต่อต้านกับความชั่วได้ เพราะว่า อันความชั่วนั้นมีเครื่องชักจูง ซึ่งทางพระพุทธศาสนา ท่านแสดงว่ามาร มารนั้นโดยตรงก็ได้แก่กิเลส กิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลงในตนของตนนี้เอง เป็นเครื่องชักจูงใจ ถ้าว่าความโลภ ความโกรธ ความหลงดังกล่าวมานี้ มีกำลังยิ่งกว่าธรรม ธรรมในใจก็ไม่สามารถที่จะต่อต้านได้ ต้องพ่ายแพ้ต่อมาร เมื่อเป็นเช่นนี้มารก็ชักนำไปตามปรารถนา อย่างที่เล่นการพนันจนถึงกับที่เรียกว่า ผีการพนันสิง อันนี้ก็ไม่ใช่อื่นไกล ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่มีกำลังแรงกล้า ศรัทธาก็ถอยหลังไปหมด ปัญญาก็ถอยหลังไปหมด

เพราะฉะนั้น ข้อที่ควรปฏิบัตินั้นก็คือว่า อบรมธรรม เหล่านั้นให้มีอยู่เสมออยู่ คือว่าเสพธรรมเหล่านั้นอยู่เสมอ ธรรมเหล่านั้นก็จะค่อยทวีขึ้น ๆ ในตน หรือในจิตใจ ของตน จนเป็นธรรมที่เป็นกำลัง คือมีศรัทธาที่เป็น กำลังใจ มีหิริที่เป็นกำลังใจ มีโอตตัปปะที่เป็นกำลัง ใจ มีความเพียรที่เป็นกำลังใจ มีปัญญาที่เป็นกำลังใจ เมื่อมีกำลังใจสูงกว่ากำลังของความชั่ว ที่จะเป็นเครื่อง ชักนำดังนี้แล้ว จึงจะสามารถชนะความชั่วได้ เมื่อ สามารถชนะความชั่วได้แล้ว ก็เอาดีได้ทั้งนั้น ในทาง โลกก็เอาดีได้ ในทางธรรมก็เอาดีได้ เพราะฉะนั้น การที่อบรมธรรมให้มีเป็นกำลังใจ จึงเป็นข้อสำคัญ และก็จำเป็นที่จะต้องอบรมอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ ธรรมก็จะเจริญขึ้นเป็นลำดับ.

บุคคลผู้อบรมธรรมเหล่านี้ ให้มีเป็นกำลังใจอยู่ เสมอแล้ว ได้ชื่อว่าเป็น เถระ คือเป็นผู้มั่นคง หมาย ความว่ามีจิตใจที่มั่นคง ไม่โอนเอียงไปตามอำนาจ

ของความชั่ว แม้จะมีความชั่วมากระทบใจ เช่นว่าเกิดความอยากขึ้นบ้าง เกิดความโกรธขึ้นบ้าง แต่ก็สามารถที่จะตั้งหลักของตนเองได้ มีกำลังใจที่จะต่อต้านกับความชั่วที่มาชักนำนั้นได้ จะเป็นจิตใจของตนเองก็ตาม จะเป็นบุคคลอื่นคือเพื่อนมาชักนำก็ตาม ข้อสำคัญนั้น ใจตนเองมั่นคงเป็นหลักอยู่ด้วยธรรม ดังกล่าวมานี้แล้ว ตนเองที่เป็นฝ่ายชั่ว ก็จักนำไปให้กระทำชั่วไม่ได้ เพื่อนก็มาชักนำไปให้กระทำชั่วไม่ได้ เพราะฉะนั้น ความที่ตั้งตนเองให้มั่นคง ให้เป็นหลักดังกล่าวมานี้แหละ ได้ชื่อว่าเป็น เถระ คือผู้มั่นคง และธรรมที่จะกระทำให้เป็นเถระดังกล่าวมานี้ ก็มี ๕ ประการ คือ ศรัทธา ๑ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ ปรารภความเพียร ๑ และปัญญา ๑ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา.

ขอกุศลจริยาที่คณะศิษยานุศิษย์สำนักวัดเขาบางทราย กับทั้งท่านผู้มีความเคารพนับถือในท่านบุรพเถราจารย์ทั้ง ๔ มีเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธ-

โฆษาจารย์ ญาณวรเถระ เป็นต้น ได้บำเพ็ญและน้อมจิตอุทิศส่วนกุศลถวายแล้วนี้ จงสัมฤทธิ์ประสิทธิผลโดยฐานนิยม สมเจตนาปรารภทุกประการ วิสัชชนาพระธรรมเทศนาเถรธรรมกถาสมควรแก่กาลเวลา ยุติลงด้วยประการฉะนี้ ฯ

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๓/๑๐/๒๕๐๖

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 23111
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๖